

J.W. Howard'ın Tehlikeli Söylemin Denetlenmesi Hipotezinin Sosyal Medya Araçlarındaki İletişimin Denetlenmesi Bakımından Değerlendirilmesi

Ahmet Emin AKIN¹

Özet

Sosyal medya araçları, son yıllarda özellikle sistematik yanlış bilgilendirme kampanyaları (*misinformation campaigns*) ve hızla yayılan sahte haberlerle (*fake news*) gündeme gelmektedir. Sayılan nedenler ve çeşitli birçok farklı yöntem aracılığıyla, sosyal medya araçlarında gerçekleşen iletişim demokratik kurumlar üzerinde etkili olduğu gibi mülkiyet hakkından yaşam hakkına kadar birçok temel hak ve özgürlük üzerinde de etkili olmaktadır. Böylece, sosyal medya araçlarında gerçekleşen iletişimin belirli değerlendirmelerden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Söz konusu değerlendirmeler insanlar aracılığıyla yapılabildiği gibi makine öğrenmesi, derin öğrenme vb. yapay zekâ teknikleriyle de yapılabilmektedir. Böylece ifade özgürlüğünün denetlenmesi sorununa ek olarak, sosyal medya araçlarında gerçekleşen iletişimin otonom yöntemlerle denetimi de çeşitli etik ve hukuki sorunları beraberinde getirmektedir. Bu bildiride, öncelikle ifade özgürlüğü kavramı kısaca tanıtılacak, sonra *J.W. Howard*'ın tehlikeli söylemin denetlenmesine ilişkin hipotezi tanıtılacaktır. Ardından, sosyal medya araçlarının ifade özgürlüğü kapsamında karşılaştığı sorunlara değinilecek ve sosyal medya araçlarının tehlikeli söylemin etkile-

rini artırıcı oldukları iddia edilen bazı özellikleri tanıtılacaktır. Söz konusu özelliklerin *J.W. Howard*'ın tehlikeli söylemin sınırlandırılmasına ilişkin hipotezinin sosyal medya araçlarında uygulanması bakımından geniş ölçülülük ve zorunluluk değerlendirmelerine katılabilecek faktörler oldukları belirtilecektir. Sonuçta, sınırlandırmanın uygulanıp uygulanmaması gereğine ilişkin sorun, sosyal medya platformlarının tehlikeli söylemin tehlikeliliğini arttırdığı iddia edilen etkilerinin de değerlendirmeye katıldığı geniş ölçülülük ve zorunluluk testlerini tatmin eden bir çözümü gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: sosyal medya araçları, ifade özgürlüğü, etik, algoritma, denetim

“Yanlış bilgi için belirli bir ifade vardı: vakvak veya ördek. Belki de sahte sansasyonel haberler yaban ördeği avı gibi olduğu içindir. Bir olay yaratmak için, bir gazete herhangi bir dedikoduyu yazabilirdi. Gerçek ya da yalan, kimse öyle detaylar üzerinde kafa yormuyordu. Bu insanlar, yalan bir haberle bu yalan haberin reddinin iki farklı olay olduğunu anlamıştı. Umursanan tek gerçek satış rakamlarıydı. Yani yanlış bilgi ya da “ördekler” özgür hükümlerliklerindaydı ve henüz yere çivilen-

1 Avukat, İstanbul Barosu, Ankara Üniversitesi SBE Kamu Hukuku ABD Yüksek Lisans Öğrencisi, E- posta: aeakin@ankara.edu.tr

memişlerdi. Üçkağıtçılar, tacirler, aktörler, yazarlar, politikacılar, tiyatrolar... Herkes pazarlık etmeye, makale sipariş etmeye, dedikodu pazarlamaya ya da rüşvet vermeye geliyordu. Editoryal basın ticari basın halini almıştı. Gazete artık topluma duymak istediklerini satan bir dükkân olmuştu. Artık aydınlatma yoktu, fikirleri yağlama vardı. Ya da fikir yaratılırdı. Haberler, tartışmalar ve düşünceler abonelere yutturulacak ticari değerler olmuştu. Yazarlar söz depoları, kelime dolandırıcıları, sanatçıyla toplum arasındaki simsarlar olmuşlardı.”

Illusions perdues
(Giannoli, Xavier, 2021)²

I. İfade Özgürlüğü

A. Kavram ve Tarihçe

“İfade Özgürlüğü” terimi, hukuki bir kavramı ya da etik teoride bir hakkı ifade etmektedir.³ Ne var ki, ifade özgürlüğüne ilişkin ne hukuki ne de etik anlamda bir görüş birliği bulunmaktadır. Bununla birlikte, ifade özgürlüğünün etik literatürde mutlak bir hak olmadığı çoğu yazar tarafından kabul edilmektedir. Buna göre, ifade özgürlüğüne ilişkin tartışma ifade özgürlüğünün sınırlarının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır.⁴

İfade özgürlüğüyle düşünce özgürlüğü idealleri, M.Ö. 3. yy.’da Budist İmparator Ashoka’nın, M.S. 16. yy.’da Moğol İmparator Akbar’ın politikalarına, Atina Demokrasisi’nin her erişkin özgür erkek vatandaşa senatoda tanıdığı eşit konuşma hakkına (*isēgoria* - *ἰσηγορία*), Aristoteles’in yakın arkadaşlar ve kardeşler arasında bulunmasını öğütlediği özgür konuşmaya (*παρρησία* - *parrhēsia*), Antik Yunan’da kinik filozoflara, yergi yazarı sanatçılara, tarihte çeşitli dönemlerde soytarılarla atıfla anılmaktadır.⁵

- 2 Xavier GIANNOLI & Yves STAVRIDES (Senaryo), *Illusions perdues* (Film). Curiousa Films & diğerleri, 2021.
- 3 Jeffrey W. HOWARD “Free Speech and Hate Speech”, *Annual Review of Political Science*, Cilt: 22 (2019), Sayı: 1, s. 95.
- 4 David van MILL, “Freedom of speech”, <https://plato.stanford.edu/entries/freedom-speech/>, Erişim Tarihi: 30.08.2022.
- 5 Richard SORABJI, *Freedom of speech and expression its history, its value, its good use, and its misuse*, Oxford University Press, 2021, ss. 1-61; Vincent BLASI, “The Classic Arguments for Free Speech 1644–1927”, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech* içinde (Derleyenler: A. STONE & F. F. SCHAUER), Oxford University Press, 2021, ss. 20, 21.

Bugünkü anlamıyla “ifade özgürlüğü”, birinci kuşak haklarla ilişkili bir şekilde düşünce özgürlüğü, inanç özgürlüğü, basın ve yayın özgürlüğü gibi kazanımları içeren bir mücadele- nin ürünüdür. Buna göre, düşünce ve ifade özgürlüğüne ilişkin mücadele, 17. ve 18. yy.’ın düşünce çevrelerinde gerçekleşmiştir. *Spinoza’nın* düşünce özgürlüğü (*libertatis philosophia*) iddiası, *Kant’in* bir ‘bilginin’ (*Gelehrter – Scholar*) okuyucuları karşısında “*aklı her yönüyle ve her bakımdan çekinmeden kitlenin önünde apaçık olarak kullanmak özgürlüğü*”nü aydınlanmanın şartı olarak belirlemesi kavramın tarihselliğini ortaya koyan örneklerdir.⁶ Bunun gibi, *John Milton’un Areopagitica’sı* da basın özgürlüğüne ilişkin bir mücadelenin ürünüdür. *Milton*, dönemindeki iç savaş sırasında getirilen sansür yasağına bağımsız düşünceyi önceleyerek doğrunun aşkın üstünlüğü nedeniyle yanlışa üstün geleceği iddiasıyla karşı çıkar. İlaveten, *Milton*, sansürün pratik işlevselliğinin olmayacağını ve ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasında devlete yetki verilmesinin engellenemeyecek bir yozlaşmaya neden olacağı argümanlarıyla sansür yasasına karşı çıkar.⁷

J.S. Mill’in “Özgürlük Üzerine”-sininse ifade özgürlüğünün bilinen en iyi felsefi savunması olduğu söylenmektedir.⁸ Mill’in ifade özgürlüğüne ilişkin savunması, “Özgürlük Üzerine”nin ikinci bölümünde üç argümanla sunulur. Bunlar; “φ bir önerme olmak üzere, ‘φ doğruysa insanın yanılabilirliği (fallibilism) gereği ifade özgürlüğü herhangi bir fikrin doğruluğunun meşru bir şekilde varsayılmasının koşulu olduğundan φ önermesinin ifadesinin yasaklanmaması gerekir’, ‘φ yanlışa φ önermesinin ifadesinin yasaklanması doğruyu ‘ölü bir dogma’ haline getireceğinden faydalı değildir’ ve ‘φ kısmen doğruysa φ önermesinin ifadesinin yasaklanması tam doğruya ulaşmak bakımından karşıt koşullar oluşturacağından faydalı değildir’” olarak sıralanabilir.⁹ Mill’in ifade özgürlüğüne ilişkin savunmasının “zarar ilkesi”yle ilişkisi veya ifade özgürlüğünün sınırlarına ilişkin görüşleri bu bildirinin konusunu aşan zengin bir tartışmanın konusudur.¹⁰

6 Frederik STJERNFELT & Anne Mette LAURITZEN, *Your Post Has Been Removed*, Springer International Publishing, 2020, ss. 9-17; Immanuel KANT, *Seçilmiş Yazılar* (Çev.: N. BOZKURT). Remzi Kitabevi, 1984, ss. 215, 216.

7 BLASI, 2021, ss. 21-24.

8 Cristopher MACLEOD, “Mill on the Liberty of Thought and Discussion”, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech* içinde (Derleyenler: A. STONE & F. F. SCHAUER), Oxford University Press, 2021, s. 3.

9 MACLEOD, 2021, s. 11; BLASI, 2021, s. 29.

10 MACLEOD, 2021, ss. 3-19.

B. Tehlikeli Söylem

Benesch, “nefret söylemi” kategorisi yerine herhangi bir ifadenin zarara sebep olma kapasitesiyle belirlenen “tehlikeli söylem” kavramını önerir.¹¹ Buna göre, “tehlikeli söylem”, “iletişimin alıcı veya alıcılarında (audience), bir gruba karşı şiddet uygulanmasına veya şiddetin onaylanmasına yönelik riski artıran herhangi bir tür (örneğin: söz, yazı ya da görsel medya) ifade”dir.”¹² *Benesch*, gerek *Maynard*'la birlikte geliştirdiği bağlam ve içerik temelli analiz metoduyla gerekse yürüttüğü “Tehlikeli Söylem Projesi” (Dangerous Speech Project) kapsamında yayınlanan rehber metinde tehlikeli söylemin tespitine ve önlenmesine yönelik ampirik kategoriler önermiştir.¹³ Bahsi geçen rehber metinde tehlikeli söylem için “ileti, bağlam, konuşmacı, alıcılar (audience) ve iletim aracı olmak üzere beş parçalı bir iskelet yapı öngörülür. Buna göre tahrik edici ileti ve etkilenmeye açık kitleler tehlikeli söylemin tespiti için olmazsa olmazdır. Bununla birlikte, iletişim aracı olarak sosyal medya platformlarının kulla-

nılması, sosyal medya platformlarının yankı odaları oluşturarak kullanıcıları radikalleştirme, yayılımı kolaylaştıran imkanlar sağlamaları vb. özellikleri nedeniyle tehlikeli söylemin etkilerini artıran sonuçlara neden olabilir.¹⁴

Howard ise “tehlikeli söylem”i “tehlikeli bir şekilde, başkalarının etik anlamda haklarının tartışmasız ihlali tahrik eden ifadeler” olarak tanımlar. *Howard* da *Benesch* gibi tehlikeli söylemi kapsayan ifadeleri, “ihlali tahrik eden” veya “ihlalin haklılığını savunan” ifadeler olarak belirler. Bu anlamda her iki yazar da gerek ihlale doğrudan teşvik etmeyi gerekse hak ihlalinin kabullenilmesine yönelik ifade içerikleri bakımından tehlikeli söylemi benzer bir şekilde tasvir ederler.¹⁵ Buna karşılık, *Benesch*'in araştırması birincil olarak ampirik bulgularla ilgilendirirken, *Howard*'ın normatif bir soruya cevap araması “tehlikeli söylem” tanımlarını farklılaştırır. *Howard*'ın, tehlikeli söylem tanımında “tartışmasız hak ihlali” ve “tehlikeli bir şekilde” tahrik eden ifadeleriyle *Benesch*'in

11 Susan BENESCH & Diğerleri, “Dangerous Speech: A Practical Guide Dangerous Speech Project”, <https://dangerousspeech.org/wp-content/uploads/2020/08/Dangerous-Speech-A-Practical-Guide.pdf>, Erişim Tarihi: 23.09.2022, s. 8.

12 BENESCH, Guide, s. 5.

13 Jonathan LEADER MAYNARD & Susan BENESCH, “Dangerous speech and dangerous ideology: An integrated model for monitoring and prevention”, *Genocide Studies and Prevention*, Cilt: 9 (2016), Sayı: 3, ss. 70-95; BENESCH, Guide, ss. 9-26.

14 BENESCH, Guide, ss. 10-20; STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 201-203, 212, 213.

15 Jeffrey W. HOWARD, “Dangerous Speech”, *Philosophy & Public Affairs*, Cilt: 47 (2019), Sayı: 2, s. 214; BENESCH, Guide, ss. 12-20

betimsel tanımından ayrılır.¹⁶ Nitekim “tartışmasız hak ihlali ifadesi”, normatif değerlendirmeye konu aldığı etik süjeye ilişkindir. “Tehlikeli bir şekilde” ifadesiyse tehlikeli söylemin yanlışlığının şartıdır.

C. Howard’ın Tehlikeli Söylemin Sınırlandırılmasına İlişkin Değerlendirmesi

Genel Olarak

Howard, “tehlikeli söylemin sınırlandırılması” probleminin, tehlikeli söylemin ifade özgürlüğü kapsamında korunup korunmaması gerektiği sorunu ve ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırmaların uygulanıp uygulanmaması gerektiği sorunu olarak iki aşamada incelenmesinin ifade özgürlüğü tartışmasına terminolojik bir açıklık getireceğini öne sürer.¹⁷ Bunun yanında, ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen bir tehlikeli söylemden kaçınma ödevi olduğunu iddia eder.¹⁸ Buna göre, *Howard*, öncelikle tehlikeli söylemin ifade özgürlüğü kapsamında olup olmadığını ifade özgürlüğüne ilişkin argümanlar çerçevesinde değerlendirir. Ardından tehlikeli söylemin

sınırlandırmasının uygulama koşullarını dar ve geniş ölçülülükle zorunluluk koşulları olarak belirler. Ancak sınırlandırmaların uygulanmasına ilişkin tartışmayı geniş ölçülülüğe ilişkin sorunların çoğunlukla ampirik olduklarını belirterek ucu açık bırakır.¹⁹

A. Howard’ın Argümanları

i. Tehlikeli Söylemden Kaçınma Ödevi

Howard, kişinin “yeterli gerekçe olmadan başkalarını tehlikeye atma” genel ödevinden türeyen “tehlikeli söylemde” ya da “bir başkasının haklarının tartışmasız ihlalinin tehlikeli bir şekilde tahrik eden ifadelerde” bulunmaktan kaçınma ödevi olduğunu iddia eder.²⁰ Bununla birlikte, *Howard*’ın normatif tezinin tehlikeli şekilde tahrik etmenin kişilerin hak ihlallerinin oluşma ihtimallerinin artmasına neden olacağı ampirik önermesinin kabulüne dayandığı belirtilmelidir.²¹ Nitekim, *Howard*, “tehlikeli söylem”in etik anlamda yanlışlığının, *tehlikeli bir şekilde* tahrik etmekten kaynaklandığını vurgular.²² Öyle ki, aradaki kişinin

16 HOWARD, “Free Speech”, 2019, s. 104.

17 HOWARD, “Free Speech”, 2019, ss. 94, 95; HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 210, 211.

18 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 211.

19 HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 210-213.

20 HOWARD, “Free Speech”, 2019, s. 104; HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 214, 216, 217.

21 HOWARD, “Free Speech”, 2019, s. 104

22 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 215.

otonomi sahibi bir süje olması ödevin ihlalinin oluşması bakımından önem taşımaz.²³ İlaveten, *Howard*, tehlikeli söylemden kaçınma ödevini ihlal eden kişinin, tehlikeli söylemin konusu hakkın olası ihlali bakımından da iştirakçi niteliğinde olacağını iddia eder.²⁴ Ek olarak, Amerikan doktrinindeki ifade özgürlüğünün sınırlanması konusundaki sınırlandırmaya konu ifadenin “pek yakın tehlike” (*imminent danger*) oluşturması şartı, *Howard*'ın “tehlikelilik” şartının gerçekleşmesi bakımından aranmaz. Buna göre, internetteki tehlikeli söylem gibi yayınlandığı veya ifade edildiği anda “pek yakın tehlike” oluşturmasa da tehlikeli söylem niteliğinde olan ifadeler sınırlandırılabilir.²⁵ Nihayet, *Howard*, ödevin sınırlarını tehlikeli söylemi gerçekleştirmeye yönelik yeterli bir gerekçenin bulunması olarak gösterir. Örneğin, tehlikeli söylemin kendisinin, oluşturduğu etkilerin istenmeyen ve ölçülü bir yan etki olarak meşru sayılmasına yetecek etik değerde olması, tehlikeli söylemin ifade özgürlüğü olarak korunmasını gerektirebilir.²⁶

ii. İfade Özgürlüğünün Kapsamı

Howard'a göre tehlikeli bir şekilde tahrikten kaçınma ödevi gereği ne tehlikeli söylem kapsamındaki ifadeler ifade özgürlüğü olarak korunabilir ne de ifade özgürlüğüne ilişkin menfaatler ödevin uygulanmasına karşı yanlış yapma hakkı niteliğinde bir bağımsızlık sağlar.²⁷ *Howard*, mezkûr tezini, dört kategoride incelediği ifade özgürlüğü argümanları üzerinden değerlendirir. *Howard*'ın belirlediği ifade özgürlüğü argümanları kategorileri şunlardır; “etik kapasitelerin gelişimi ve pratiğine ilişkin argümanlar”, “zihinsel erişim argümanı”, “demokrasi argümanı” ve “dinleyici otonomisi argümanı”.²⁸

Bunlardan, “etik kapasitelerin gelişimi ve pratiğine ilişkin argümanlar”, etik kapasitelerin gelişimi ve pratiğine değer verilmesine ilişkin nedenlerin ifade özgürlüğünün korunmasını gerektirdiğini iddia ederler. *Howard*, öncelikle, *Rawls*'un “iyi anlayışı”na ilişkin ikinci etik kapasitesiyle ilişkili herhangi bir etik hakkın liberal adalet ilkelerine uygun “izin verilebilir anlayışlar” (*permissible conceptions*) kapsamında olmasını şart olarak öngördü-

23 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 216.

24 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 217.

25 HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 213, 241.

26 HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 217,218.

27 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 219.

28 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 219.

günü hatırlatır.²⁹ Buna göre, *Howard*, “X kişinin doktrini gereği Y grubundaki kişilerin öldürülmesi” tehlikeli söyleminin ikinci etik kapasiteyle ilişkisi kapsamında ifade özgürlüğünün koruduğu bir hak olarak değerlendirilemeyeceğini iddia eder. Daha sonra, *Rawls*’un birinci etik kapasitesi olan “adalet anlayışı”na ilişkin, “ifade özgürlüğünün kişilerin adalet anlayışlarını geliştirmeleri ve gerçekleştirmelerinin değeri gereği korunması gerektiği” argümanını inceler. *Howard*, kişilerin adalet anlayışlarını, adalet anlayışıyla ilişkili ödevlerine ilişkin “uygun” muhakeme sonucuyla uyumlu davranışlarla gerçekleştirebileceklerini söyler. Uygun muhakemeyse liberal teorideki her iki tarafın da ikna edici argümanlarının olduğu “makul anlaşmazlık” kavramının sınırları içerisinde değerlendirilebilecek muhakemeyi ifade eder.³⁰ Buna göre; “tartışmasız” hak ihlallerine ilişkin tehlikeli söylemin uygun muhakemenin şartlarını taşıdığını söylemek güçtür. Bir diğer iddiaysa “tehlikeli söylemde bulunmanın kişinin adalet anlayışını geliştireceği” iddiasıdır. *Howard*, kişilerin yanlış yaparak erdemlerini geliştirebilecekleri varsayılsa dahi erdemini geliştirilmesine ilişkin öngörülen yararın söz konu-

su yanlış pratikten kaynaklanan zararı aşmaması gerektiğini öne sürer.³¹ Buna göre, tehlikeli söylemin erdemini geliştirilmesine ilişkin yararı aşan nitelikte bir zarara sebep olacağını savunarak kişilerin tehlikeli söylemde bulunmakta korunabilir bir hakları olmadığını iddia eder. Dinleyici menfaatinin merkezine alan argümanlar arasında “yanlış maruz kalmanın etik kapasitelerimizi geliştirerek yanlış yapma ihtimalimizi azaltacağı” iddiasını, tehlikeli söylemde bulunan kişinin kabiliyetsiz olmasını gerektireceğini öne sürerek reddeder.³² Tehlikeli söylemin epistemik menfaate ilişkin “yanlış maruz kalmanın anlayışımızı kuvvetlendireceği” iddiasınınsa, dinleyicinin menfaati olsa bile bunun konuşmacının menfaati olmayan bir tehlikeli söylemde bulunma hakkını sağlayamayacağını savunur.³³

Düşünür-merkezli yaklaşım veya “zihinsel erişim yaklaşımı”nın temsilcisi *Shiffrin*, kişinin zihninin özgür gelişimi ve işleyişinin korunmasındaki menfaatinin ifade özgürlüğünün korunmasını gerektirdiğini iddia eder. Buna göre, kişinin zihinsel süreçler sonucu engelleyici etkilerden bağımsız olarak zihinsel içerikler oluşturması

29 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 221.

30 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 222.

31 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 224.

32 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 225.

33 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 227.

gerekir. *Shiffirin*'e göre sosyal iletişim kişinin etik süje olma, kendi ve çevresi hakkında doğru inançlar oluşturulabilme gibi zihinsel kapasitesini geliştirmesinin aracıdır. Konuşma formundaki ifadeyse diğer ifade formları arasında, kişinin zihnini başkalarıyla paylaşmasının birincil aracı olarak ayrıcalıklı bir yeri vardır. Nihayet, ayrıcalıklı bir zihinsel erişim aracı olan konuşmak bahsi geçen engelleyici etkilerden korunmalıdır.³⁴ *Howard, Shiffirin'in* yalan söylemeye ilişkin görüşlerini ifade özgürlüğüne ilişkin görüşleriyle birlikte değerlendirerek *Shiffirin'e* teorisinin bir yorumuyla karşılık verir.³⁵ Buna göre, *Howard, Shiffirin'in* korunmasını öngördüğü sosyal iletişime konu ifadenin doğru verilmiş ifadeyle (*veridical testimony*) sınırlı olduğunu ifade eder.³⁶ İlaveten, *Howard, Shiffirin'in* iletişimin “etik gereklilikler çerçevesinde kötü bir sonuca katkı yapmak için makul olarak kullanılamayacağı”na yönelik ifadesine konu katkının “iştirak niteliğinde bir yardımda bulunma”yı ifade ettiğini belirtir. Böylece, “iştirak niteliğinde sorumluluğu” gerektirecek doğru bir

ifade olarak tehlikeli söylem de ifade özgürlüğü çerçevesinde korunmamalıdır.³⁷

“Demokrasi argümanı”, vatandaşların demokratik yönetime ilişkin menfaatlerinin ifade özgürlüğünün korunmasını gerektirdiğini iddia eder. *Howard*, demokratik yönetime ilişkin olası üç menfaatten bahseder. Bu menfaatler, maddi menfaatler, eşit etik süjeliğe ilişkin menfaatler ve eşit ilişkilerin olduğu bir toplumda yaşamaya ilişkin menfaatler olarak belirtilebilir. Araçsal argümanın korunmasını öngördüğü maddi menfaatler, demokrasiyle gerçekleştirileceği varsayılan adil politikalarla ulaşılabilecek maddi menfaatlerdir. *Howard*, tersine tehlikeli söylemin yasaklanmasının bahsedilen maddi menfaatlerin gerçekleştirilmesine hizmet edeceğini iddia eder.³⁸ Eşit etik süjelikteki menfaatlere ilişkin argümanınsa, makul anlaşmazlık sınırlarının dışındaki görüşlerin korunmasını gerektirmeyeceğini iddia eder.³⁹ Kişilerin eşit ilişkilerin olduğu bir toplumda yaşamaya ilişkin menfaatlerinin, herkese eşit yasaların uygulanacağı tehlikeli söylemden kaçınma

34 Catriona MACKENZIE & Denise MEYERSON, “Autonomy and Free Speech”, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech* içinde (Derleyenler: A. STONE & F. F. SCHAUER), Oxford University Press, 2021, ss. 72-74.

35 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 228.

36 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 229.

37 HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 229, 230.

38 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 231; HOWARD, “Free Speech”, 2019, s. 99.

39 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 232.

yasağı tarafından ihlal edilmeyeceğini belirtir.⁴⁰ Diğer yandan, iktidarın meşru otoritesini ele alan bir diğer görüş, vatandaşların temel özgürlüklerinin politik süreçlere katılımlarını engelleyecek şekilde sınırlandırılmamasını gerektirdiğini iddia eder. *Howard*, iktidarın otoritesinin meşruiyetini sağlayan normatif şartın doğal adalet ödevi olarak kabul edilmesi halinde tehlikeli söylemin yasaklanmasının meşruiyeti ihlal etmeyeceği görüşündedir.⁴¹

Nihayet, “dinleyici otonomisi argümanı”, dinleyicilerin otonomisinin korunmasının ifade özgürlüğünün korunmasını gerektirdiğini ifade eder. Dinleyicilerin otonomisinin korunması gerekliliği, otoritenin meşruluğuna ilişkin deontolojik bir gereklilik ya da devletin vatandaşlarına sorumlu etik sùjeler olarak davranması gerekliliği olarak ortaya koyulmuştur. *Howard*, otonomi sahibi kişilerin ifade özgürlüğüyle diğer menfaatler arasında bir değerlendirme yaparak ifade özgürlüğünü sınırlandırabileceklerine yönelik literatürdeki itirazı tekrarlar. Bununla birlikte, dinleyicinin menfaatinin konuşmacının menfaati olmayan bir tehlikeli söylemde bulunma hakkını sağlayamayacağı iddiasını yineleyerek “dinleyici otonomisi argümanını” reddeder.

iii. Tehlikeli Söyleme İlişkin Sınırlandırmaların Uygulanma Koşulları

Buna karşılık, tehlikeli söylemin sınırlandırılıp sınırlandırılmaması gerektiği sorunu ikinci bir tartışmayı gerektirir. *Howard*, sınırlamanın devletin kuvvet kullanımına ilişkin bir sorun olduğunu tespit eder. Buna göre, sınırlamanın uygulandığı kişinin sınırlanmaya maruz kalmasının haklılığına ilişkin dar ölçülülük ve sınırlamanın üçüncü kişiler üzerindeki etkilerine ilişkin geniş ölçülülük koşullarının sağlanması ve sınırlamanın zorunlu olması gerekir. *Howard*, tehlikeli söylemden kaçınma ödevinin kişileri sınırlamaya maruz kalma bakımından sorumlu hale getirdiğini belirterek sınırlandırmanın dar anlamda ölçülülüğün ihlali sonucunu doğurması gerektiğini ifade eder. Ardından sınırlamanın üçüncü kişilere etkilerine ilişkin iddiaları üç başlık altında inceler. Bunlar; “karşit etkiler oluşturacağına ilişkin iddialar”, “‘caydırıcı etki’ye (*chilling effect*) neden olacağına ilişkin iddialar” ve “kötüye kullanılacağına ilişkin iddialar”. Birinci gruptaki iddialara göre tehlikeli söyleme ilişkin sınırlandırmalar, tehlikeli kişilerin tespitini zorlaştırır ve bu kişileri daha tehlikeli hale getirebilir. İkinci gruptaki iddialar, gereğinden fazla kapsayıcı düzenlemelerle korunması gereken bir konuşmanın da yasaklanabileceği ve kişileri oto-sansüre itebileceği yönündedir. Üçüncü

40 HOWARD, “Dangerous”, 2019, ss. 232, 233.

41 HOWARD, “Dangerous”, 2019, s. 234.

gruptaki iddialarsa devletin ifade özgürlüğünün sınırlandırılması bakımından güvenilemez olduğunu öne sürer. *Howard*, tüm bu iddiaların ifade özgürlüğünü değil, ifade özgürlüğünün sınırlandırılması sorununu ilgilendirdiğini belirtir. İlâveten, geniş ölçülülüğe ilişkin değerlendirmelerin, sınırlandırmanın yapılıp yapılmayacağına ilişkin olumlu veya olumsuz bir yanıt vermenin ötesinde sınırlandırmanın nasıl yapılacağına ilişkin yol gösterici olabileceğini vurgular. Buna göre, örneğin, kapsam bakımından dar olan, belli istisnalar getiren ya da ceza hukuku araçlarını kullanmayan sınırlamalar yapılması mümkündür. Dahası, geniş anlamda ölçülülüğün sağlanamaması halinde, söz konusu etik anlamda yanlış ifadeler için hukuki koruma sağlayacak haklar oluşturulabilmesi de mümkündür.⁴²

Zorunluluk şartıysa bir tehlikenin engellenmesi için zorunlu olandan fazla kuvvet uygulanmamasını öngörür. *Howard*, kullanılabilecek farklı araçların başarı ihtimallerinin ve kuvvet kullanılan kişi dışındaki üçüncü kişiler üzerinde oluşturacakları zararın tehlikenin engellenmesi için zorunlu kuvvetin belirlenmesinde değerlendirilmesi gereken unsurlar olduklarını belirtir. Buna göre, sınırlandırma dışındaki bir yöntemin başarı olasılığının zayıf olması halinde kuvvet kullanma tercih edilebilir. Bunun gibi, kuvvet kullanılmaması halinde üçün-

cü kişiler üzerinde oluşabilecek zarar kuvvet kullanımını gerektirebilir. Örneğin, *Howard*, karşıt-söylem yönteminin (*counter-speech*) sınırlandırma yöntemine göre hem etkisiz olabileceği hem de üçüncü kişiler üzerine fazla yük bindirebileceğini belirtir. *Howard*, ampirik sorunları da içeren geniş ölçülülüğe ilişkin yukarıdaki tartışmaların sonucunu açık bırakarak tehlikeli söyleme ilişkin sınırlandırmaların uygulanıp uygulanmaması gereğine ilişkin değerlendirmesini tamamlar.⁴³

II. Sosyal Medya Platformlarında Karşılaşılan Sorunlar

A. Genel Bir Bakış

İnternet teknolojileri, eğitim, bilgiye erişim, entelektüel gelişim, iş birliği gibi konularda sağladıkları sayısız imkanlar karşısında çözümünü bekleyen sayısız sorunlar da getirmişlerdir. Yalnızca sosyal medya platformlarının ifade özgürlüğüne ilişkin sorunlarına örnek olarak takip eden sorunlar sayılabilir; sahte haberlerin yaygınlaşması, sistematik yanlış bilgilendirme kampanyaları, mikro hedefli reklamlar aracılığıyla seçmen yönlendirmesi, sosyal medya platformlarının kullanıcılara ilişkin gruplandırmalarının potansiyel olarak devlet istihbarat kuruluşları tarafından suiistimal edilebilme ihtimali, sosyal medya platformlarının otoriter hükümetlerin ifade özgürlüklerini ihlal

42 HOWARD, "Dangerous", 2019, ss. 242-248.

43 HOWARD, "Dangerous", 2019, ss. 248-254.

etmelerine rağmen karşıladıkları talepler, sosyal medya platformlarında ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırmaların platformların “Hizmet Şartları” vb. kanuniliği olmayan dev şirketlerin tek taraflı düzenlediği belgelere referansla yapılması, sosyal medya platformlarında ifade özgürlüğü sınırlandırmalarına ilişkin değerlendirilmelerin kamuya açık bir şekilde gerçekleştirilmemesi, sosyal medya platformlarında ifade özgürlüğü sınırlandırmalarına ilişkin değerlendirme yetkisinin özel şirketlere bırakılabilmesi, doğrudan sansür uygulayabilen yapay zeka programlarının kullanımı.⁴⁴

Stjernfelt ve Lauritzen, internetin bugünkü sorunlarının kaynaklarını, internetin ticarileşmesi ve internetin ticari, politik, dini ve devlet aktörlerinin mevcut iktidar mücadelelerinin bir forumu haline gelmesi olduğunu iddia ederler.⁴⁵ İnternetin ticarileşmesiyle ilgili iki tekniği ise 2000’lerin başından itibaren teknoloji devlerinin reklam gelirlerini önceleyen bir işletme modeli benimsemeleri ve 2010’lardan itibaren büyük-verinin teknoloji devlerinin kullanıcı davranışlarını analiz etme gücünü fazlasıyla geliştirmiş olması olarak gösterirler.⁴⁶

B. Sosyal Medya Platformlarının Tasarımı

a. İşletme Modeli

I: Filtreleme Baloncukları

Sosyal medya platformları bağlamında “algoritma” platformların kullanıcıların verilerini toplarken eş zamanlı olarak arama hizmetini yöneten, arama sonuçlarının sıralayan (Google), arkadaş ve takipçi ağlarıyla belli bir ağdaki veri akışını yöneten (Facebook, Twitter) yazılımlar olarak anlaşılabilir.⁴⁷ 2009 yılının sonlarından itibaren, Google, objektif ilgiye göre arama sıralaması yapan PageRank sistemini bırakıp arama sonuçlarında subjektif ilginin de değişken olarak kullanıldığı algoritmalara göre sonuç veren “kişiselleştirme” sistemiyle hizmet vermeye başladı. Bu her kullanıcının internetin kişiselleştirilmiş bir versiyonuna erişmesi anlamına geliyordu. Bu süreçte, Google kullanıcıların coğrafi verileri ve demografik verileri de dahil kapsamlı veri toplamayı sürdürdü. Bunun gibi, Facebook ve Twitter’ın da “beğenme butonu” vb. özelliklerle kişilere ilişkin detaylı veri topladığı söylenmektedir.⁴⁸

Reklam gelirlerini önceleyen işletme modeli, Google tarafından

44 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 1-261.

45 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 25, 26.

46 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 26-28, 30.

47 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, s. 31.

48 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 32, 33.

2000'lerin başında arama geçmişi verilerine göre kullanıcıya reklam içeriği sunulması şeklinde gerçekleşiyordu.⁴⁹ Ancak, yukarıda tarif edilen kişiselleştirme algoritmalarının tanıtımı ve kişiselleştirme algoritmalarının büyük veriyle güçlendirilmiş kullanımları sonucunda platformlarda önce hedef-kitleye yönelik reklamlar, sonra kişiye özel haberler sunuldu, sonrasında tüm bilgi akışı kişiselleştirilmiş hâle geldi. Bu nedenle, sosyal medya platformları, kullanıcıların filtreleme baloncuklarıyla (*filter bubbles*) sarılı hale geldikleri yönünde eleştirilmektedirler. Filtreleme baloncuklarının, kendi-kendini doğrulama yanlısını güçlendirebileceği gibi aşırılaşmaya yol açabilecekleri savunulmaktadır.⁵⁰ Bununla birlikte, filtreleme baloncuklarının, kullanıcının bilgi yoğunluğu karşısında kendi bilgisinden şüphe ederek çoğunlukla uyumlu davranışı benimsediği bilgi çağlayanlarına (*information cascades*) ve kişinin hatalı bir şekilde topluluk tarafından kabul edildiğini sandığı davranışı benimsemiği çoğulcu cehalete (*pluralistic ignorance*) neden olarak toplumsal iletişim ortamını dönüştürecekleri iddia edilmektedir.⁵¹ Sonuçta, sosyal medya

platformlarının tasarımlarının filtreleme baloncuklarına neden olarak tehlikeli söylemin tehlikeliliğini artıran bir etkiye sahip oldukları iddia edilebilir.

b. İşletme Modeli II: Viraller

Berger & Milkman, reklamcılık alanındaki bir çalışmalarında, *New York Times* gazetesinin internet üzerindeki hangi içeriklerinin gazetenin en çok e-posta üzerinden paylaşılanlar listesine girme ihtimali olduğunu tespit etmeyi amaçlarlar. *Berger & Milkman*'a göre "eyleme geçirici duygular" (*activity mobilising emotions*) uyandıran içerikler, bu özelliklere sahip olmayan içeriklere göre en çok paylaşılanlar listesine girmeye veya sosyal yayılabilirliğe (*social transmissibility*) yatkındırlar.⁵² Diğer yandan, kullanıcıların platformlarda geçirdikleri sürelerin artması, platformların reklam gelirlerini önceleyen iş modellerini desteklemektedir. Bu nedenle platformlar, algoritmalarında "etkileşime geçirici içeriğe" (*engaging content*) öncelik vermektedirler.⁵³ "Eyleme geçirici duygular uyandıran" bir içerik türü olarak tehlikeli söyleme öncelik verilmesinin tehlikeli söylemin etkilerini artırabileceği söylenebilir. Örnek olarak Hindistan'da Whatsapp grupları aracılığıyla yapılan yanlış bilgilendir-

49 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, s. 26.

50 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 29-42

51 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 201-203, 212, 213

52 STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 55, 56

53 Örneğin: "Facebook News Feed Algorithm History", <https://wallaroomedia.com/facebook-newsfeed-algorithm-history/>, Erişim Tarihi: 30.10.2022.

me kampanyaları sonucu 2013-2017 arasında en az 43 kişinin linç edilmesi ya da Myanmar'daki Rohingya katliamı sırasında Facebook'un kullanımı gösterilebilir.⁵⁴

III. Sonuç

İfade özgürlüğünün sınırlandırılması problemi, ABD ve dünyanın kalanında farklı değerlendirilmektedir. Literatürde ifade özgürlüğünün sınırlandırılması, çeşitli dayanaklara göre temellendirilerek reddedilmektedir. *Howard*, ifade özgürlüğüne ilişkin argümanları değerlendirerek tehlikeli söyleme konu ifadelerin ifade özgürlüğüne kapsamına girmediğini ve ifade özgürlüğünün sınırlarını belirleyen bir tehlikeli söylemden kaçınma ödevi olduğunu iddia eder. Böylece tehlikeli söylemin sınırlandırılması etik anlamda kişilerin ifade özgürlüğüne zarar vermez. Buna karşılık, ifade özgürlüğüne ilişkin sınırlandırmaların uygulanması zorunluluk ve geniş ölçülülük prensiplerine ilişkin bir değerlendirmeyi gerektirir. Buna göre internetteki tehlikeli söylem niteliğindeki içerikler de zorunluluğun ve geniş ölçülülüğün gereklerini sağlama-ları halinde sınırlandırılabilir. İlâveten, sosyal medya platformlarının tasarımlarının, filtreleme baloncuklarını des-

tekleyen kişiselleştirme algoritmaları ve “eyleme geçirici duygular” uyandıran içerikleri öne çıkaran özellikleriyle polarizasyona, radikalleşmeye, tehlikeli söylemin yayılımını artırma gibi tehlikeli söyleme neden olan veya tehlikeli söylemin tehlikeliliğini artıran etkileri olduğu iddia edilmektedir. Sosyal medya platformlarının tehlikeli söylemin tehlikeliliğini artıran söz konusu etkileri, *Howard*'ın tehlikeli söylemin sınırlandırılması hipotezinin uygulanmasında geniş ölçülülük ve gereklilik değerlendirmelerine katılabilecek etkenler teşkil eder. Buna karşılık, sosyal medya araçlarının tehlikeli söylemin tehlikeliliğini artırdığının ampirik olarak tespiti dahi, doğrudan internetteki tehlikeli söylemin sınırlandırılmasını gerektirmez. Örneğin, tehlikeli söylem vb. ifadelerin tespitinde kusurlu olduğu kabul edilen yapay zekâ teknolojileriyle yapılacak bir sınırlandırma fazla kapsayıcı olacağından uygulanmaması gerekebilir.⁵⁵ Diğer yandan, gerek kişiselleştirme algoritmalarının gerek “eyleme geçirici duygular” uyandıran içerikleri öne çıkaran algoritmaların etkilerine karşı özellikteki etik tasarım önerileri doğrultusunda sınırlamalar yapılabilir.⁵⁶ Sonuçta sınırlandırmanın uygulanıp uygulanmaması gereğine ilişkin sorun

54 Prabhir Vishnu PORUTHIYIL, “Case study: A dangerous speech that triggered lynchings in India (2013-2018)”, <https://dangerousspeech.org/case-study-a-dangerous-speech-that-triggered-lynchings-in-india/>, s. 2; STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 199, 200.

55 Yapay zekâ teknolojilerine ilişkin eleştirilere bir örnek için bkz. STJERNFELT & LAURITZEN, 2020, ss. 99-101.

56 Luke MUNN, “Angry by design: toxic communication and technical architectures”, *Humanities and Social Sciences Communications*, Cilt: 7 (2020), Sayı: 1, s. 3.

sosyal medya platformlarının tehlikeli söylemin tehlikeliliğini arttırdığı iddia edilen etkilerinin de değerlendirmeye katıldığı geniş ölçülülük ve zorunluluk testlerini tatmin eden bir çözümü gerçekleştirilmektedir.

KAYNAKÇA

- BENESCH, Susan & Diğerleri, “Dangerous Speech: A Practical Guide Dangerous Speech Project”, <https://dangerousspeech.org/wp-content/uploads/2020/08/Dangerous-Speech-A-Practical-Guide.pdf>, ss. 1-38.
- BLASI, Vincent, “The Classic Arguments for Free Speech 1644–1927”, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech* içinde (Derleyenler: A. STONE & F. F. SCHAUER), Oxford University Press, 2021, ss. 20-43.
- GIANNOLI, Xavier & STAVRIDES, Yves (Senaryo), *Illusions perdues* (Film). Curiosa Films & diğerleri, 2021.
- HOWARD, Jeffrey W., “Free Speech and Hate Speech”, *Annual Review of Political Science*, Cilt: 22 (2019), Sayı: 1, ss. 93-109.
- HOWARD, Jeffrey W., “Dangerous Speech”, *Philosophy & Public Affairs*, Cilt: 47 (2019), Sayı: 2, ss. 208-254.
- KANT, Immanuel, *Seçilmiş Yazılar*. (Çev: N. BOZKURT). Remzi Kitabevi, 1984.
- LEADER MAYNARD, Jonathan & BENESCH, Susan, “Dangerous speech and dangerous ideology: An integrated model for monitoring and prevention”, *Genocide Studies and Prevention*, Cilt: 9 (2016), Sayı: 3, ss. 70–95.
- MACLEOD, Cristopher, “Mill on the Liberty of Thought and Discussion”, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech* içinde (Derleyenler: A. STONE & F. F. SCHAUER), Oxford University Press, 2021, ss. 3-19.
- MACKENZIE, Catriona & MEYERSON, Denise, “Autonomy and Free Speech”, *The Oxford Handbook of Freedom of Speech* içinde (Derleyenler: A. STONE & F. F. SCHAUER), Oxford University Press, 2021, ss. 61-81.
- VAN MILL, David, “Freedom of speech”, <https://plato.stanford.edu/entries/freedom-speech/>.
- MUNN, Luke, “Angry by design: toxic communication and technical architectures”, *Humanities and Social Sciences Communications*, Cilt: 7 (2020), Sayı: 1, ss.1-11.
- PORUTHIYIL, Prabhir Vishnu, “Case study: A dangerous speech that triggered lynchings in India (2013-2018)”, <https://dangerousspeech.org/case-study-a-dangerous-speech-that-triggered-lynchings-in-india/>, ss.1-13.
- SORABJI, Richard, *Freedom of speech and expression its history, its value, its good use, and its misuse*. Oxford University Press, 2021.
- STJERNFELT, Frederik & LAURITZEN, Anne Mette, *Your Post Has Been Removed*, Springer International Publishing, 2020.
- WALLAROO MEDIA, “Facebook News Feed Algorithm History”, <https://wallaroomedia.com/facebook-newsfeed-algorithm-history/>.